

Антон Чиркін

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державного будівництва Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, науковий співробітник Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України

Демократичні інституції в Україні: поточний стан і перспективи розвитку

На четвертий рік війни Українська Держава продовжує боротьбу за свою незалежність і європейську ідентичність. Звичайно, у країні діють певні обмеження демократичних прав, обумовлені воєнним станом. Але в безпрецедентних українських реаліях знайти необхідний баланс між демократією і реагуванням на поточні виклики є надзвичайно складним завданням.

Одним із свідчень дотримання демократичного курсу держави є затверджені Кабінетом Міністрів України навесні 2025 р. стратегічні документи. А саме: Дорожня карта з питань верховенства права; Дорожня карта з питань реформи державного управління; Дорожня карт з питань функціонування демократичних інституцій; план заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України Дорожні карти (далі – Дорожні карти)¹.

Ми зробимо акцент на особливостях функціонування деяких демократичних інституцій. І в цій частині, з одного боку, важливо ще раз наголосити на їхній стійкості, а з другого – висвітлити поточний стан і визначити подальші конкретні кроки на євроінтеграційному шляху держави.

Щодо роботи Верховної Ради України. Парламент систематично продовжує виконувати свої основні завдання. Нарешті отримала певну стабільність контрольна функція. Простежуються регулярні проведення «Години запитань до Уряду». Започаткована, однак не реалізована реформа Рахункової палати. Вбачаються конкретні законопроектні пропозиції щодо удосконалення статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини².

Крім того, є позитивні тенденції й у відкритості роботи парламенту. Формування мікрофінансової організації «Відкритий парламент»³, виїзні засідання комітетів, відновлення онлайн-трансляцій засідань.

Водночас немає підстав говорити про велику кількість ухвалених необхідних євроінтеграційних законів, зокрема щодо їхньої особливої процедури ухвалення і пріоритетності. Вбачається певне гальмування в частині продовження парламентської

¹ Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text>

² Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: проєкт Закону № 3181 від 17 квітня 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56212>

³ 5 червня відбудеться брифінг щодо початку роботи МФО «Відкритий парламент України» URL: <https://komsvobslova.rada.gov.ua/news/nyus/75775.html>

реформи. Не вносяться зміни до регламенту Верховної Ради України, не ведеться робота щодо запровадження парламентської служби й етичного кодексу для депутатів.

Стосовно виборів. За останні три роки в Україні вже мало пройти три виборчі кампанії. Водночас за чинним законодавством проведення виборів в умовах воєнного стану заборонено. Президент, Парламент і органи місцевого самоврядування за принципом безперервності продовжують виконувати свої повноваження.

Однак у цій частині важливо наголосити — неможливість провести вибори не означає відсутності необхідності до них готуватися. При цьому видається очевидним — проблем щодо організації перших повоєнних виборів буде безліч. І досвід країн, зокрема Балканського півострова або інших, у повоєнний період буде недостатнім. Законодавство потребує попередньо підготовчої роботи, а саме щодо реалізації активного й пасивного виборчого права військовослужбовцями, внутрішньо переміщеними особами, безпекова й інфраструктурна складові, вибори за кордоном тощо.

Отже, у цій частині важлива консолідована робота і Центральної виборчої комісії, і Парламенту, і громадянського суспільства, і всіх інших стейкхолдерів.

Муніципальна влада. Міське самоврядування як інституція одна з найперших зустріла виклики воєнного стану. Забезпечення територіальної оборони, внутрішня міграція, логістика, інфраструктура — всі ці питання після 24 лютого 2022 р. стали основними завданнями муніципальної влади. Підтримка Збройних Сил України, волонтерського руху, забезпечення і координація об'єднань підприємців, волонтерів, внутрішньо переміщених осіб також отримують своє забезпечення, багато в чому саме завдяки роботі органів місцевого самоврядування.

І тут наголошуємо — стійкість місцевого самоврядування — це прямий наслідок реформи децентралізації. Саме вона має всі шанси стати локомотивом на шляху повоєнного відновлення і євроінтеграційного вектору України.

Утім, сучасні реалії все більше засвідчують певні обмеження місцевого самоврядування з боку держави. На четвертий рік повномасштабної війни все ще зберігається практика необґрунтованого створення і подальшого функціонування військових адміністрацій в населених пунктах, які далеко розташовані від військових дій, і в яких функціонують органи місцевого самоврядування. Крім того, повноваження між органами місцевого самоврядування і військовими адміністраціями також чітко не розмежовані.

Актуалізації та оновлення потребує Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні⁴. Зміст її положень має враховувати сучасні воєнні виклики і підготовку до набуття членства України в Європейському Союзі.

Ще одним важливим напрямом є забезпечення фінансових спроможностей громад. І в цьому аспекті стабільність наповнення місцевих бюджетів від податку на доходи фізичних осіб має забезпечуватися.

⁴ Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

Очевидно, що сучасна стійкість демократичних інституцій в Україні і подальші євроінтеграційні кроки, окрім іншого, напряду залежатимуть від ефективної взаємодії держави й громадянського суспільства. Дорожні карти є доволі позитивним прикладом такої співпраці. І в цій частині, звичайно, держава має продовжувати взаємодію з громадськими організаціями і налагоджувати подальшу роботу, зокрема вже в частині підготовки й реалізації конкретних положень Дорожніх карт. Вбачається, що певний поштовх і потенційні координати до розвитку національного загальнотеоретичного правознавства на сучасному етапі державотворення містяться, зокрема, у вказаних стратегічних документах.